

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема „**Структура и функции на семейства с дете, употребяващо психоактивни вещества**”

за придобиване на образователната и научна степен „доктор”
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
Професионално направление 1.2. Педагогика,
научна специалност 05.07.01. Теория на възпитанието и дидактика

Автор: Валентина Костадинова Маринова

Научен ръководител: доц. д-р Тони Манасиева

Рецензент: проф. д-р Пенка Костова Тодорова

I. Данни за дисертанта

Валентина Костадинова Маринова има много добра теоретична подготовка и професионален опит, които са основа и предпоставка за целенасочена и плодотворна научно-изследователска дейност.

Завършила е висше образование в СУ „Св. Кл. Охридски“ - магистър по клинична психология и психология на развитието, образованието и културата. Допълнителна квалификация през 1995-2003 г. има в Психотерапевтичен институт по социална екология на личността /ПИСЕЛ/- тренинг по фамилна и арт психотерапия, дипломиран психотерапевт. Допълнителни квалификации е придобила в редица международни институции и професионални форуми в периода 1999 - 2010 г. в Унгария, Гърция, САЩ.

Притежава впечатляващ професионален опит като психолог, треньор, арт-терапевт, учител, консултант в различни институции и проекти.

Членува в професионални организации по психотерапия и социална екология на личността, председател на Управителния съвет на Българска асоциация по арт-терапия.

II. Актуалност на темата и структуриране на разработката

Дисертацията на Валентина Костадинова Маринова е посветена на изключително актуална, личностно и социално-педагогически значима тема предвид:

- Засилващата се употреба и злоупотреба на психоактивни вещества сред децата и юношите през последните години като личен и социален проблем.
- Негативното отражение на използваните психоактивни вещества върху здравословното състояние, личностното развитие и поведението на децата, както и върху структурата и функциите на семейната система.
- Важната роля и потенциалът на семейството като разбираща и подкрепяща среда за детето и юношата, особено в критични ситуации.
- Сериозно увеличаване на броя на търсещите консултация родители по повод употреба на психоактивни вещества от техните деца.
- Недостатъчните терапевтични програми и подготвени специалисти за интервенция при нуждаещите се малолетни и непълнолетни лица и техните семейства.

Докторанката е проучила и анализирала коректно специализирана литература по проблема. Поради спецификата на темата е ползвала източници от различни области - педагогика, психология, медицина, психотерапия. Общият брой на източниците е 100, от които 66 на български език, 27 – на английски език и 7 – от Интернет. Теоретичният анализ на литературата е задълбочен и логичен, с лична позиция.

Валентина Маринова познава проблемите и в теоретичен, и в практически аспект, което ѝ дава добра основа за провеждане на изследването и разработване на дисертационния труд. Авторката демонстрира задълбочени теоретични познания и изследователски способности, които се потвърждават при разработване на теоретичната основа на изследването, в избора и приложението на инструментариума, в практическата работа, при анализа на резултатите от собственото емпирично изследване.

Дисертацията се състои от увод, две глави с пет параграфа, заключение, литература, приложения. Обемът на труда е 216 страници, от които основен текст - 184 страници, Литература и 5 Приложения в 25 страници. Използван е стандартен формат на страниците.

Постановката на изследването е разкрита точно. Целта и задачите, предметът и хипотезите на изследването са прецизно формулирани, логически свързани и кореспондират с темата. Обектът и контингентът на изследването са подходящо подбрани. Положителен е фактът, че изследването е проведено с

родители и приятели на тийнейджъри, сред употребяващи и неупотребяващи психоактивни вещества, което дава основание за сравнителен, корелационен, факторен и статистически анализ и аргументирани обобщения и изводи.

Методиката на изследването е подбрана правилно (теоретичен анализ, стандартизиран въпросник, анкети с деца и родители, факторен анализ, корелационен анализ, статистически анализ, групова работа с родители) и позволява да се очертаят различни аспекти на проблема, да се потърсят причините и пътищата за преодоляването му. Анализът отразява резултатите и потвърждава, че в резултат на експерименталното въздействие чрез диференцирана социално-педагогическа работа са се променили резултатите и са реализирани изследователските цели. Анализът и сравнението на резултатите са добре онагледени с таблици и фигури, които графически представят изследваните зависимости.

III. Съдържание на дисертационния труд – оценъчна характеристика

В Увода се аргументира актуалността и значимостта на проблема за употребата на психоактивни вещества от деца като тревожно явление в съвременната българска действителност. Представя се постановката на изследването: обект, предмет, цел, задачи, хипотези и методи на изследването. Всички са коректно описани, детайлизирани и логически издържани. Във фокуса на изследователския интерес са семейства с деца, употребяващи психоактивни вещества.

Първа глава разработва теоретичната основа на изследването, структурирана в 3 параграфа с 14 точки към тях. Структурата е построена логически и компетентно.

Същността на проблема за употребата на психоактивни вещества от деца се разкрива в първия параграф – изяснява се процесът на формиране на зависимост към психоактивни вещества; проследяват се индикаторите за развиване на проблеми вследствие употребата на психоактивни вещества; очертават се рискови и протективни фактори; предлагат се видове превенция на употребата на психоактивни вещества.

Ролята на семейството като изключително важен фактор в превенцията на употребата на психоактивни вещества от деца се аргументира във втория

параграф. От позициите на съвременните концепции за семейството като система, като първа социализираща и възпитателна среда за детето, са изследвани семейната структура, функциите на семейството, емоционалните отношения и емоционалната злоупотреба.

В трети параграф докторантката очертава тенденциите в употребата на психоактивни вещества от деца и тяхното отражение в поведението и живота на децата и семействата им. Представени са актуални изследвания сред ученици в София и страната относно употребата на психоактивни вещества - проучвания, реализирани от Превантивно-информационен център по проблемите на наркоманиите към Столична община; международно изследване „Поведение и здраве при деца в училищна възраст“; проучване чрез фокусни групи с учители, родители, студенти и ученици /групово интервю/. Анализът на данните е направен коректно и компетентно.

Втора глава представя емпиричното изследване и практическата работа със семейства с деца, които употребяват психоактивни вещества. Проучването на ученици на възраст от 14 до 18 години, употребяващи и неупотребяващи психоактивни вещества, и родители е проведено в два етапа: пилотно и същинско изследване.

Инструментариумът за изследване на нагласите на ученици към семейство, училище, приятелска среда и себе си е комплексен и надежден. Описани са подробно характеристики на извадката, цели и процедури. За регистриране на състоянията са използвани методите:

➤ Пилотно изследване с въпросник от банката за инструменти на Европейския мониторинг център за наркотици и наркомании /TCU/PMES СКАЛА ЗА СЕМЕЙСТВОТО, ПРИЯТЕЛИТЕ И СЕБЕ СИ/, отворен и нестигматизиращ, подходящ както за ученици, ползващи психоактивни вещества и родителите им, така и за ученици, които не употребяват.

С пилотното изследване чрез случайна извадка от 95 участници на възраст 15-18 години от две училища в гр. София дисертантката проверява надеждността и валидността на въпросника.

Сравнителният анализ на изследваните групи - употребяващи вещества и търсещи помощ по този повод, и произволно избрани деца, очертава разлики и тенденции в това явление.

➤ Същинско изследване със стандартизиран въпросник на случайна извадка от 150 ученици на възраст 15-18 години от три училища в гр. София и с 30 деца до 18 - годишна възраст, които употребяват психоактивни вещества и родителите им, потърсили помощ в специализирано здравно заведение. Корелационният анализ дава основания на авторката да установи значимостта на разликите между двете целеви групи: употребяващи и неупотребяващи психоактивни вещества, да установи корелации, взаимозависими връзки и величини.

Трифакторната структура на използвания въпросник и факторният анализ очертават значимостта на трите фактора: „позитивни отношения в семейството“ „отношения с приятелите“, „негативни отношения в семейството“.

➤ Анкетно проучване сред 25 деца и 25 родители, потърсили помощ в Превантивно-информационен център по проблемите на наркоманиите към Столична община.

Анкетата и дискусиите на докторантката с родителите и децата допълват теоретичната рамка на дисертационния труд относно отношенията между децата и родителите, взаимодействията, субективните преценки, потребността от специализирана помощ.

➤ Групова работа в Превантивно-информационен център по проблемите на наркоманиите към Столична община с родители, чиито деца употребяват психоактивни вещества.

Описаната консултативна работа на Валентина Маринова с родители на деца, употребяващи психоактивни вещества, провеждана чрез семейни и родителски консултации и 20 сесии в групи, има изключителна методическа и практическа значимост. Анализът на протоколите представя етапите, задачите, упражненията, коментарите, себerefлексията.

Изводите и резултатите от груповата работа с родители потвърждават фокуса и целта на интервенцията на консултанта: „развенчаване на митове“, създаване на доверие, взаимно приемане и разбиране, овластяване на родителите, повишаване на авторитета им, развиване на умения за справяне с проблемите.

Практическата конкретна работа с родителите дава основания на дисертантката да направи ценни обобщения и изводи, свързани с необходимостта от информация, професионална консултация и подкрепа на родители и деца за позитивни промени.

Валентина Маринова е извършила огромен по обем труд, с много детайлно отчитане на състоянието и проследяване на промените при всяко изследвано и консултирано семейство и родител.

Добре структурирани и представени са резултатите във всеки етап на теоретичното и емпиричното изследване. Подробно са описани процедурите и резултатите от консултиращата индивидуална и групова работа.

В **Заключението** се прави резюме на дисертацията, като се синтезира и акцентира на конкретното приложение на концептуалните постановки в практиката. Налага се изводът, че променената структура и дисфункционалните модели на взаимодействие в семейства с деца, употребяващи психоактивни вещества, изискват професионални диференцирани социално-педагогически интервенции.

IV. Препоръки:

1. Да се популяризират социално-педагогическите аспекти на проблема относно прилагането на диференциран и индивидуален подход в работата на практикуващи педагози и консултанти за формиране на социална компетентност на родителите за подкрепа на деца и юноши, употребяващи психоактивни вещества.

2. Да се предложат механизми за ефективно взаимодействие и партньорство между институциите за социално-педагогическа помощ на семейства с деца, употребяващи психоактивни вещества.

V. Приноси на дисертационния труд:

1. Изяснена е много добре теоретичната основа на изследването - същността на проблема за употребата на психоактивни вещества от деца, като се разграничават етапите в процеса на формиране на зависимост – експериментиране, активно търсене, употреба, злоупотреба, зависимост, които изискват познаване на рисковите и протективните фактори и специфична индикативна превенция и интервенция.

2. Чрез задълбочен теоретичен анализ на специализирана литература по проблемите на фамилната психотерапия са очертани разликите в семейната структура, функциите на семейства с различна степен на здравословност, нивото на функциониране на децата в тях, потребността от специфични интервенции.

3. Очертани са основните характеристики и разликите между „адекватни“ и „оптимални“ семейства, причините за употреба на психоактивни вещества сред децата и юношите, вида и резултата от прилаганата интервенция.

4. Приложена е адекватна изследователска методика с висока степен на надеждност и достоверност.

5. Разработен, реализиран и описан е приемлив модел на групова консултативна работа с родители на деца, склонни към употреба на психоактивни вещества. Чрез апробирането му, описанието на случаите и споделянето на конкретни резултати докторантката доказва неговата ефективност.

VI. Оценка на автореферата и публикациите по темата

Авторефератът отговаря на изискванията, като синтезирано и адекватно отразява съдържанието на дисертационния труд.

Представени са 12 авторски публикации по темата на дисертацията – в годишници и сборници от научни конференции, в специализирани списания, в помагала, ръководства, бюлетини.

VII. Заключение

Считам, че целта и поставените задачи на изследването са постигнати. Хипотезите са доказани. Количественият и качественият анализ на данните са направени и представени грамотно. Оценката ми за дисертационния труд е положителна.

Изследването и дисертационният труд на тема „Структура и функции на семейства с дете, употребяващо психоактивни вещества” са проведени и представени съобразно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Научните резултати имат принос за обогатяване на теорията, методиката и практиката за психолого-педагогическа работа с родители на деца, употребяващи психоактивни вещества.

Постигнатите резултати дават основание да препоръчам на уважаемото Научно Жури да присъди на **Валентина Костадинова Маринова** образователната и научна степен „доктор” по Професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност 05.07.01. Теория на възпитанието и дидактика.

Рецензент:

/проф.д-р Пенка Костова/

10.03.2012 г.